

J. G. FICHTE, J. P. SARTRE VE E. LEVINAS DA BEN VE BEN-OLMAYAN/ÖTEKİ İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA DİYALEKTİK SÜREÇ

THE DIALECTICAL PROCESS IN J. G. FICHTE, J. P. SARTRE AND E. LEVINAS IN THE CONTEXT OF EGO AND NON-EGO/THE OTHER RELATIONSHIP

Vedat ÇELEBİ*
Ahmet İNAL**

Öz

Alman idealizminin önemli düşünürlerinden biri olan J. G. Fichte, varoluş felsefesinin ateist kanadından olan J. P. Sartre ve Öteki'nin filozofu olarak bilinen E. Levinas, kendilerinden önceki Ben merkezli felsefeleri eleştirerek, kendi Ben ve Ben-Olmayan/Öteki felsefelerini inşa etmişlerdir. Felsefesinin temeline eylem temelli bir Ben koyan Fichte'ye göre Ben, bir ve mutlak olandır. Ben, kendisini kendi karşısına bir edimde bulunarak koymaktadır. Ben bu edimi gerçekleştirdikten sonra bir belirlenim kazanması için kendi karşısına bir Ben-Olmayan koymaktadır. Dolayısıyla Ben, Ben-Olmayan ya da Öteki'yi belirlemektedir. Ben-Olmayan, Ben'in aksine bir ve mutlak olan değildir; çokluk ve değişebilir olandır. Felsefesini kendinde varlık, kendisi için varlık ve başkası için varlık üzerinden inşa eden Sartre'a göre ise Ben, bilinçten bağımsız olarak dış dünyaya ait bir nesnedir. Ona göre Öteki, Ben'in varlığını ve özgürlüğünü elinden alandır. Bundan kurtulmak özgürlük ve sorumluluk ile mümkünse de Sartre da Öteki, Ben'i nesneleştirdiğinden dolayı olumsuz olarak ele alınır. Levinas ise, felsefenin etik temelli bir Öteki'yle başlaması gerektiğini düşünmektedir. Levinas için Ben, Öteki tarafından belirlenendir. Ben, Öteki'ye karşı sorumlu olandır. Ben, biricikliğini ancak Öteki'ye karşı olan sorumluluğun da kazanabilmektedir. Öteki olmadan Ben'in benliğini kazanması mümkün değildir. Öteki, bir yüzdür ve sonsuz olandır. Bu doğrultuda makalede, söz konusu filozofların Ben, Ben-Olmayan ve Öteki kavramlarına yükledikleri anlamlar ve bunların diyalektik süreçle ilişkisinin karşılaştırmalı olarak değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: J. G. Fichte, J. P. Sartre, E. Levinas, Ben, Ben-Olmayan, Diyalektik, Öteki, Başka, Yüz.

Abstract

J. G. Fichte, one of the most important thinkers of German idealism, J. P. Sartre, an atheist wing of the philosophy of existence, and E. Levinas, known as the philosopher of the Other, criticized the Egocentric philosophies before them and built their own Ego and Non-Ego / the Other philosophies. According to Fichte, who puts an action-based Ego at the base of his philosophy, Ego is the one and the absolute. Ego, puts itself before itself by performing an action. Ego, after performing this action, puts before itself a Non-Ego in order that it reaches a determination. Thus, Ego determines Non-Ego or the Other. Non-Ego, contrary to Ego, is not the one and absolute; it is the plurality and changeable. According to Sartre, who built his philosophy over the existence in itself, existence for itself and existence for another, Ego is an object belonging to the external world independent of conscious. According to it, the Other is the one who takes the existence and freedom of Ego away from it. Although getting rid of this is possible with freedom and responsibility, it is dealt with negatively since it objectifies Ego. Levinas thinks that the philosophy must start with an Other with an ethnical basis. For Levinas, Ego is the one that is determined by the Other. Ego is the one answerable to the Other. Ego wins its uniqueness only in its answerability to the Other. It is not possible for Ego to win its self without the Other. The Other is a face and it is eternal. In this respect, it is aimed to evaluate comparatively the meanings attributed by the philosophers to the Ego, Non-Ego and the Other concepts and their relationship with the dialectical process.

Keywords: J. G. Fichte, J. P. Sartre, E. Levinas, Ego, Non-Ego, Dialectic, the Other, Another, Face.

Giriş

Alman idealizminin önemli temsilcilerinden biri olan Fichte, kendisinden önceki Ben felsefesini Ben'e yüklediği farklı anlamlardan dolayı eleştirirken, iki farklı felsefe yapma biçiminden hareketle eleştirmektedir. Bu iki farklı felsefe yapma biçimi bağlamında birincisi, maddeyi temeli alan felsefe yapma biçimi; diğeri ise bilinci temele alan felsefe yapma biçimidir. Maddeyi temele alan felsefe yapma biçiminin ulaşabileceği en son aşama materyalizm iken; bilinci temele alan felsefe yapma biçiminin ulaşabileceği en son aşama ise idealizmdir.

Maddeden yola çıkan felsefe bağlamında varlık kavramını sonuna kadar düşünen kimse, zorunlu olarak materyalizme ulaşmaktadır (Gültekin, 2018, 605). Materyalizm yalnızca tek bir tözün, fiziksel tözün var olduğunu savunan görüştür (Çelebi, 2019, 353). Bu bakımdan materyalizm, maddeden hareketle insan bilincinin nasıl oluştuğu sorusuna cevap vermek durumundadır. Beyinden, benim öznel yaşantım gibi duran bilinçli bir şahıs nasıl ortaya çıkıyor? Fiziksel dünyada yaşayan bedenler nasıl böyle bir olguyu

* Doç. Dr., Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, ORCID: orcid.org/0000-0001-7865-3122 celebivedat@gmail.com

** Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi, ahmetinal4777@gmail.com.

üretebilirler? Nasıl oluyor da maddesel dünyada bilinçli bir varlık ortaya çıkıyor? (Çelebi, 2019, 358). Nasıl oluyor da insan bu maddesel dünyadan yola çıkarak hem kendisini hem de maddeyi bilebiliyor? Fichte'ye göre, materyalizm bağlamında bu soruların tam bir cevabı yoktur. Materyalizm, ilkçağdan bu yana aynı soruyu sormaktadır. Bu sorular maddeyi temele alan felsefe için çözümlenemez bir problem olarak karşımızda durmaktadır (Akarsu, 1994, 56). Dolayısıyla materyalizm, bu sorulara cevap verirken kısır bir döngü içerisine girip devam etmektedir. İdealizm ise bilinçten yola çıkar; duyan, düşünen ve isteyen *Ben*'den yola çıkar. Bu durum zorunlu olarak bizi idealizme götürmektedir. Bu düşünce biçiminde de bir takım problemler ortaya çıkar fakat bu problemler, materyalizmde ortaya çıkan problemler gibi çözülmeyecek problemler değildir. Maddeden yola çıkan materyalist felsefe, çözülmeyecek problemler ile uğraşırken; bilinçten yola çıkan idealist felsefe, çözümünü olan problemler ile uğraşmaktadır. Bu bakımdan Fichte, bu iki felsefe yapma biçiminden birisini seçmek durumundadır. Buna doğrultu da Fichte, felsefeye bilinçten başlayacaktır (Gökberk, 1985, 372). Başka bir deyişle *Ben*'den (Ich) hareket edecektir ve söz konusu *Ben*'i felsefesinin temeline koyacaktır.¹

Varoluş felsefesinin ateist kanadının en önemli düşünürü olan Jean Paul Sartre'ın felsefesine baktığımızda ise ontoloji temelli bir felsefe hâkim olduğunu düşünebiliriz. Sartre, varoluştan önce bir öz söz konusu olmadığını düşündüğünden dolayı kendisinden önceki bütün özcü felsefeleri eleştirmektedir. *Kendisi için varlık* olan bilinç, *kendinde varlık* olan dış dünyaya yöneldiği takdirde varoluşunu gerçekleştirebilmektedir. *Kendisi için varlık* olan bilinç, dış dünyada bir öz teşkil edebilmektedir. *Kendisi için varlık* eksik olduğundan dolayı tam ve sabit olan kendinde varlığa yönelmesiyle ancak kendi varoluş ve özünü ortaya koyabilmektedir. Bundan dolayı ona göre varoluş, özden önce gelir. Bilincin doğası olduğu şey olmamak olmadığı şey olmaktır. Bilinç kendinde varlığın aksine her ne ise o değil her ne değilse o olandır. Hiçbir nedeni olmayan bilinç tözsel değildir ve sabit olmadığı için tüketilemez olandır. Bilincin tözsel, özsel değişmez bir yasası yoktur.

Sartre, bilince ait bahsettiğimiz sebepler dolayısıyla özcü ve benmerkezci felsefelere karşı çıkmaktadır; zira ona göre varoluş, özden önce gelmektedir. Bu bakımdan Sartre'a göre *Ben*, bilinçten bağımsız olarak bilincin dışındadır ve dünyaya ait bir nesne olarak vardır. İnsan ilk önce var olur ve daha sonra kendinde varlığa ve diğer insanlara yönelerek kendi *Ben*'ini inşa eder, başka bir deyişle daha sonra kendi özünü inşa eder. *Ben* ancak ve ancak *Öteki* olan kendinde varlığa yönelerek kendi varlığına anlam katabilir ve bir öz teşkil edebilir. *Öteki* bana bakan kişidir. *Öteki* bana *yüz* olarak ya da bir bakış olarak bana bakarken beni nesneleştirir. Dolayısıyla burada söz konusu durumu *Başkası*'nın *yüzü* olarak ifade eder. Bu bağlamda insan nesneleştirilip kendinde varlık gibi tek bir kimlik üzerinden değerlendirilemez. İnsan kendini süreçte sürekli olarak başkalarıyla birlikte oluşturur. Dolayısıyla Sartre'a göre, felsefe tarihindeki *Ben* merkezli ve özcü anlayışlar insanın varoluşunun açıklayamamaktadır.

Öteki'nin filozofu olarak bilinen Emmanuel Levinas'a göre ise Platon'dan bu yana felsefe, her daim ya ontoloji temelli bir epistemoloji ya da epistemoloji temelli bir ontoloji olarak tezahür etti. Descartes'a kadar ki dönem ontoloji temelli iken Descartes ile birlikte bilen özne olarak epistemoloji temelli bir felsefe hâkim olmaya başladı. Bununla birlikte olarak epistemoloji temelli felsefe, Kant ve Alman idealizmi ile zirve noktasına ulaştı. Heidegger ile birlikte bu sefer Fundamental ontoloji zirve noktasına ulaşmaya başladı. Felsefe tarihi bu iki temel arasındaki tarih olarak bilinmektedir. Levinas'ı felsefe tarihindeki filozoflardan ayıran en önemli özellik, felsefeye başka bir kökensel temel bulmasıdır. Bu kökensel temel ise etikdir. Ona göre felsefe, etik bir sorumlulukla başlamalıdır. Bundan dolayı etiksel felsefesini de *ilk felsefe* olarak nitelendirmektedir. Dolayısıyla, Levinas ne ontoloji temelli bir felsefe ne de epistemoloji temelli bir felsefeyi öne sürer; o, etik temelli bir felsefe öne sürer.

Levinas, kendisinden önceki bütün *Aynı*'lik felsefesini eleştirerek kendi felsefesini yaderklik felsefesi üzerine kurmaktadır (Gözel, 2011, 129-130). Bu söz konusu yaderklik felsefesinin temelini *Ben*'i değil de *Başka/Öteki*'yi koymaktadır. Levinas'ı doğru anlamak için onun *Öteki* ile *Başka* kavramlarını birbirinden ayırt ederek kullandığını belirtmemiz gerekir. Levinas *Öteki* kavramını birebir olarak ele almayan bir filozoftur. Levinas'ın felsefesini temel de belirleyen kavram *Başka* kavramıdır. *Öteki*'de bir ilişki söz konusu iken; *Başka*'da bir yüz söz konusudur. *Öteki* *Ben*'den *Öteki* olandır yani daha açık bir ifadeyle *Ötede* olandır. Dolayısıyla burada hâlâ *Öteki*'yi belirleyen *Ben*'dir. Bundan dolayı Levinas, *Başka* kavramını felsefesinin temelini koymaktadır. *Başka* hem *Ben*'i hem de *Öteki*'yi belirleyendir. *Başka*, *Ben*'den olmayan, sonsuz bir

¹ Burada unutulmamalı ki Fichte'nin idealizmi temele alması, genel felsefesi olarak algılanmamalıdır. Fichte genel olarak felsefesine Ahlak'tan başlamaktadır. *Ben* ya da bilinç söz konusu olduğunda idealizmden başlamaktadır. Yani denilebilir ki Fichte, felsefesinin temelini genelde ahlakı; özde ise idealizmi yerleştirmektedir.

şekilde *Başka* olandır. O, her şeyden başka olandır. Oysa *Öteki* benim bakışımı tanımlıyor. Dolayısıyla bu farkı anlamadan Levinas'ı anlamak mümkün değildir.

Bu noktada Fichte, Sartre ve Levinas'ın, *Ben* ve *Ben-Olmayan/Öteki* felsefelerini ortaya koymak için Fichte, Sartre ve Levinas'ın *Ben* felsefelerine yönelik düşüncelerine değinilecektir.

1. Fichte, Sartre ve Levinas'ın Ben Felsefesi

Ben ve *Ben-Olmayan/Öteki* felsefesi bağlamında *Ben* felsefesi Rönesans, Bacon, Descartes ile birlikte başlayarak Kant ile devam ederek Alman idealizmi temsilcilerinden Fichte, Schelling ve Hegel ile zirve noktasına ulaşmıştır. Descartes'ten Kant'a kadar *Ben* kavramı merkezdedir. Descartes'in *Düşünüyorum o halde Varım* önermesi, *Ben*'in düşünmesidir. Düşünen, *Ben*'dir. Bununla birlikte Kant'ta *Ben*'in, *Ben-Olmayan* ile ilişkisi kategoriler, zaman-mekân formları ve kendinde şey ile kurudur.

Fichte'ye göre, *Ben*'e ilişkin temel problem filozofların *Ben*'e yanlış anlamlar yüklemesinden kaynaklanmaktadır. Bu bakımdan Fichte'yi, daha iyi anlamak adına kendi *Ben* anlayışına geçmeden önce kısaca Kant'ın felsefesi hakkındaki eleştirilerine değinelim.

Fichte en temelde Kant felsefesini sağlam bir temel ilkedен hareket etmeme yönünde eleştirmektedir (Topakkaya, 2011, 52). Fichte'nin Kant felsefesinde eleştirdiği temel bir nokta da Kant felsefesinin düalist bir yapıda olmasıdır (Topakkaya, 2011, 52). Fichte'nin ısrarla üzerinde durduğu diğer bir konu ise *kendinde şey* konusudur (Topakkaya, 2011, 53). *Kendinde şey*² kavramının yanında bir de zaman-mekân formlarını birlikte eleştirmektedir. Kant'ta, *Ben*'den hareketle tekrar *Ben*'e giden bir sistem vardır fakat *Benden* hareketle tekrar *Ben*'e giderken söz konusu *Ben*'e, zaman-mekân formları ve kategoriler eklenmiştir. Fichte ise, zaman ve mekânın apriori formlar olarak kabul edilmeleri halinde bunlardan bağımsız bir kendinde şeyin kabul edilmesini çelişkili olarak görür. Fichte, Kant'ın fenomen-numen ayrımını kabul etmez. Fichte'de *Ben*'in dışında bir kendinde şeyi kabul etmek mümkün değildir. Fichte'de *Ben* kendi kendini belirlemektedir bu anlamda kendi dışında bir nesne tarafından belirlenmesi ya da sınırlanması söz konusu değildir. Fichte'ye göre *Ben*'in, *Ben-Olmayan* engelini aşabilmesi için *Ben-Olmayanı Ben*'leştirilmesi gerekir.

Fichte'nin bu eleştirilerinde haklı olup olmadığı tartışması makalenin amacı dışında olduğu için makalenin temel amacından uzaklaşmamak adına Fichte'nin *Ben* anlayışına değinelim. Fichte felsefesinin temeli (mutlak) *Ben* kavramıdır (Topakkaya, 2011, 29). Ona göre *Ben*'in ilk belirlenimi düşünen, bilen ya da iman eden bir epistemolojik tavır olamaz. Bir başka deyişle *Ben* kendisini kendi karşısına epistemolojik anlamda koyamaz. *Ben*, kendisini ilk önce kayıtsız şartsız bir şekilde kendi karşısına koymalıdır. Bu bakımdan *Ben*'in ilk özelliği düşünmek olamaz. *Ben*'in ilk özelliği, kendisini kendi karşısına koymaktır fakat bilgi nesnesi olarak koymak değildir. Çünkü *Ben*, daima kendisini ortaya koyan olarak kendisini belirler (Dieter, 2011, 237). Söz konusu *Ben*, kendisini kendi karşısına kendi kendisini koyan olarak koymaktadır. *Ben*, kendini kendi eylemleriyle belirler (Topakkaya, 2011, 30). *Ben* hiçbir şekilde dışarıdan belirlenmemektedir, kendisini kendi edimleriyle belirlemekte ve eylem ile ortaya koymaktadır. Bu durumda *Ben*'in asli fonksiyonu eylem olmaktadır.

Fichte'ye göre *Ben*, felsefenin ilk ilkesidir (Copleston, 2010, 54). *Ben*, birdir, mutlak ve bölünmeyendir. *Ben*, faildir ve yalın bir edimde bulunma halindedir (Topakkaya, 2011, 32). Dolayısıyla da aktif ve etkindir. *Ben*, bir ve aynı eylemde eşzamanlı olarak hem etkin hem de edilgen olandır (Topakkaya, 2011, 32). *Ben*, formu olmayan, ölü maddeye ilk kez düzen ve uyum hatta her şeye düzen ve uyum getirendir (Fichte, 2006, 55-56). *Ben*'in kendisi, kendisini edimsel şekilde kendi karşısına koymaktadır. *Ben*, ancak ve ancak bir *kendine dönüş etkinliği* aracılığıyla oluşur ve bu tip bir etkinlik aracılığıyla meydana gelen tek kavram *Ben* kavramıdır (Fichte, 2006, 212). Dolayısıyla *Ben*, herhangi bir dış etken ile açıklanamayan ve herhangi bir bilgi tarafından da açıklanamayan ancak kendisine bir dönüş etkinliği aracılığıyla oluşandır.

Fichte'ye göre *Ben*, mutlak olandır (Topakkaya, 2011, 29). *Ben* bu söz konusu mutlaklığından dolayı kendi kendini belirlemektedir. *Ben* kendisini mutlak olarak ortaya koymaktadır (Topakkaya, 2011, 29). *Ben* kendi dışındaki bir *Öteki*, *Ben-Olmayan* ya da herhangi bir nesne tarafından tanımlanamaz ve belirlenemez;

² *Kendinde şeyler* nesnelere insan zihnine düşmeden önceki pozisyonlarıdır. Bu durumda *kendinde şeyin* pozisyonunu biz nasıl bilebileceğiz? Bir başka anlamda benim zihnimde düşmüyorsa zaman ve mekân formlarının içerisinde değerlendirilmiyorsa ve kategorilere de düşmüyorsa bu bağlamda kategoriler de söz konusu *kendinde şeylere* karşı kör ise *Kendinde Şey* nedir? Bir başka nokta ise Kant, *kendinde şeyi* algılarımızı aşan bir şey olduğunu düşünmüştür ki bir taraftan da algıladığımız şeylerin ya da sürecin temeli olarak konumlandırmaktadır. Biz *kendinde şeyleri* bizim zihnimize yansıdığı hallerini ya da pozisyonlarını bilmekteyiz. Bu bakımdan kendinde şey, hem bilinmeyen bir şey hem de bütün bilinenin temelinde olan bir şey halini almaktadır. Kant bir taraftan Teorik akıl ile Pratik akıl arasında uçurum açarken diğer taraftan Numen alana ait bir şeyi Fenomen alana ait bir şeyin temeli haline getirmektedir. Bu bakımdan Fichte'ye göre Kant, ya *kendinde şeyin* Fenomen alanın temeli olduğunu söylemesi gerekir ya da *kendinde şeyin* hiç olmadığını söylemek durumundadır. Fenomen alan, benim tüm bildiklerim ve kendinde şey de bilinemez bir şey'dir. Bu, bildiğim hiçbir şeyi bilemem demek anlamına gelmektedir. Fichte için *kendinde şey* kavramı bu bakımdan yıkıcı bir kavramdır. Bkz. Topakkaya, Fichte, 52-53.

zira *Ben*, kendi özsel varlığını kendi kendisi ortaya koymaktadır. *Ben* etkin olandır edilgen olan değildir (Topakkaya, 2011, 30). Yukarıda da değindiğimiz gibi *Ben*, bir ve aynı eylemde eş zamanlı olarak edilgen olabilir. *Ben*, aktif ve etken olandır ve dolayısıyla da fail olandır. *Ben*'in *Ben*-olmaktığı, kendi bilincine ulaştığından gelmektedir.

Sartre, *Ego'nun aşkınlığı* adlı yapıtında, *Her bilinç bir şeyin bilincidir* şeklinde ifade edilen temel ilkesinden yola çıkarak bilinç ve *Ben* kavramlarının ayrıntılı bir fenomenolojik analizine girişir: Sartre'a göre; eylemlerin, duyguların, düşüncelerin kaynağı olan bir iç *Ben* yoktur. *Ben* ancak, geçmişteki ruhsal etkinlikleri üzerine düşünen bilinç tarafından oluşturulur (Sartre, 2018a, 14). *Ben* denilen şey, bilincin dışındadır. Bilinç, bir *Ben*'in bilinci değildir (Sartre, 2018b, 14). *Ben* denilen şey, bilincin sentetik bir ürünüdür. Sartre *Ben*'i, bilinçten tamamen kapı dışarı etmek ister; çünkü insan, bilinçle özdeş tutulan yani *kendisi için varlık*³ (*l'etre pour soi*) kategorisinin içinde, kendine ait hiçbir içerik olmamalıdır, yani onda *kendinde varlık* (*l'etre en soi*) kategorisinin izini taşıyan hiçbir yabancı unsur bulunmamalıdır. Bundan dolayı *Ben*, dünyaya ait bir nesnedir. Tıpkı, suyun altından görülen çakıl taşı gibi donuk bir nesnedir (Sartre, 2018a, 14).

Sartre'a göre *Ben*, herhangi bir zamanda, herhangi bir yerde değildir; her yerde, hem burada, hem şurada, hem geçmişte, hem şimdi de, hem gelecektedir ve daima kendinden ötedir (Akgündüz, 2013, 21). Sartre'a göre, *Ben*'in birliğini ve kişiliğini mümkün kılan, bilakis, bilinçtir. Bundan dolayı, transandantal *Ben*'in bir varlık nedeni yoktur. Transandantal *Ben*, bilincin ölümüdür. Dolayısıyla böyle bir bilince bir *Ben*'e yer yoktur. *Ben*, birleştirici bir güç değildir, daha çok olası bir *Ben*'in kişiselliği ve birliğini yaratan, bilinçtir. *Ben*, bilincin dışındadır (Sartre, 2018a, 25). Bilinç, daha önce tanımlanamaz, belirlenemez; hiçbir şey değildir (Sartre, 2018c, 14). Bilinç, kendi içine kapanık, *Aynılık* olarak, kendinden başka bir şeyi olmayan varlık değil, aksine yönelim içinde bir varlıktır (Çelebi, 2014, 65). Bundan dolayı Sartre, *Aşkın* ya da Transandantal bir bilinç kabul etmez. Bilinç, görünür olandır, başka bir değişle görünmekten ibarettir. *Kendisi için varlık* ya da bilinç, dış dünyaya yönelerek kendi bilincinin farkına varır. Bu sayede bilinç, kendisini eksik bir varlık olarak görecektir. Bilinç, *kendinde varlık*'a yönelerek kendi eksikliğini tamamlamak ister. Bundan dolayı bilinç, hiçbir zaman tek başına bir varlık olmamıştır. Bilinç, her zaman *Öteki*'ye yönelir. Bilinç, yönelmişlikle tanımlanır ve yönelmişlikle kendini aşarak birlik kazanır.

Levinas'a göre, Batı metafiziği her daim bir *Ben*'den yola çıkar ve bir *Ben-Olmayan* belirler ve bu bağlamda *Ben-Olmayan*ı ya *Aynı*'lık haline getirir ya da *Öteki* olarak dışarıda tutar ve görmezden gelir. İki tip ilişki söz konusudur: ya *Aynı*'lık haline getirmek söz konusu ya da *Ben-Olmayan* olarak *Öteki*leştirilip görmezden gelme söz konusudur. Fakat iki durumda da *Öteki*'yi belirleyen *Ben*'dir. Batı metafiziğinde *Ben*, her zaman merkezde olarak görülmüş ve *Aynı*'ya tabi kılınmıştır. Bundan dolayı *Ben*'i özerk bir *Ben* olarak tasarlar ve *Öteki*, her zaman *Aynı*'nın içinde eritilir (Gözel, 2012, 135). *Öteki*, *Aynı*'nın bilgisinin içine hapsedilmiştir. *Aynı*'lık, *Öteki*'yi *Ben*'in egemenliği altına almıştır. Epistemoloji anlamda baktığımızda ise Levinas'a göre, anlamaya çalışmak, *Öteki*'yi ya da *Başka*'yı *Aynı*'nın içine hapsedmektir. Bilmek, *Başka*'yı *Aynı*'nın kategorilerine indirgeyerek, onu orada *bilinebilir* bir şey olarak, dolayısıyla da *artık başka olmayan* bir şey olarak konumlandırmaktadır (Gözel, 2011, 131). Bundan dolayı hem ontoloji hem de epistemoloji *Öteki*'ye aynılığın şiddetini uygular.

Levinas'a göre ise *Ben* belirlenendir; *Öteki* tarafından belirlenendir. *Ben*, biriciktir fakat *Öteki*'ye karşı sorumlu olduğu takdirde biriciktir. *Ben*, dış dünyada başkalarıyla ilişki içinde var olandır (Gözel, 2012, 65). Bu bakımdan *Ben*, mutlak ve sonsuz olmayandır. *Ben*, *Öteki* için kendisinde anlam taşıyan varlık olduğundan dolayı *Öteki*'nin var olması ve anlaşılması için kendisini zorunlu kılandır. *Ben*, *Öteki*'ye yani *Ben-Olmayana*⁴ karşı sorumlu olandır. *Ben*, *Ben*'liğini *Ben*'in dışından alır (Anlı, 2012, 16). Başka bir değişle *Ben*, *Ben*'liğini *Ötekiden* alır. *Ben*'den yola çıkmak doğru değildir. *Ben*'i oluşturan *Ben-dışı* şeylerdir (Anlı, 2012, 16). Bu bakımdan *Ben* tözsel bir şey olamaz. *Ben*'in *Ben*-olmaktığı, *Öteki*'yle olan ilişkisi içinde tanımlanır ve *Ben*'i belirleyen *Öteki* olmuş olur. *Ben*, bir *Ben* olarak kendini gerçekleştiremez ve dolayısıyla *Öteki* olmadan kendi *Ben*liğini ortaya çıkaramaz. *Öteki* olmadan, *Ben* hiçbir şekilde aşamaz ve kendilik içerisinde kalır. Bundan dolayı *Ben*'i yaratan *Öteki* olduğu gibi, *Ben*'in kendisine tekrar yönelmesini *Öteki* olanaksız

³ Sartre iki temel varlık kategorisini birbirinden ayırmaktadır. Bunlardan birincisi "kendinde varlık" ikincisi ise "kendisi için varlık". Ayrıca, iki "kendisi için varlık"ın birbiriyle ilişkisinden doğan üçüncü bir var olma kipi daha var: "başkası için varlık". Sartre'a göre, "kendinde varlık" sadece vardır. Oluşa tabi değil, sadece olduğu şeydir. Ne ise, odur. Ne aktiftir ne pasiftir. Ne yaratılmış ne de yaratmıştır. Mutlak bir doluluk, kapalılık, içkinlik, sabit ve hareketsizdir. Fazladandır. Bilinç olmayandır. "Kendisi için varlık" ise bilinçtir. Eksik, hareketli ve ne değilse odur. "Kendisi için varlık", "Kendinde varlık"ın hiçlenmesidir. "Kendisi için varlık", "Kendinde varlığa" yönelendir. Bkz. Sartre, *Ego'nun Aşkınılığı*, 17-19.

⁴ Levinas'ın kastettiği *Öteki*, sadece ve sadece *Ben-Olmayan* olarak kastedilmemektedir; *Öteki* bir kişi olarak da kastedilmektedir.

kılar. Dolayısıyla *Ben*, *Ben* olmadan önce *Öteki* ile ilişki içerisindedir. *Ben*'i *Ben* yapacak olan *Öteki*'dir ve bu da *Öteki*'nin *Ben* karşısındaki önceliği söz konusudur.

Levinas için *Ben*'in *Ben*-olmamlığı, kendi bilincine ulaşmadan önce mümkün değildir; çünkü *Ben*, *Öteki* tarafından belirlenendir. Levinas, Fichte'nin düşündüğü gibi *Ben*'i, mutlak ve sonsuz olarak düşünmez; zira *Ben*, *Ben*'liğini *Öteki*'den alır ve bundan dolayı da sonsuz olan *Öteki* olmuş olur. *Ben*, *Öteki*'yle olan ilişkisi içinde tanımlanır ve *Ben*'i belirleyen *Öteki* olmuş olur. Bundan dolayı *Ben*, bir *Ben* olarak kendini gerçekleştiremez ve dolayısıyla da *Öteki* olmaksızın kendi *Ben*'liğini ortaya koyamaz.

Levinas'a göre, bilinç ve bilincin yönelimselliği, hiçbir zaman *Öteki*'yi yakalayamaz. Bilinç, *Öteki*'ye hep bir baskı uygulayarak, onun üzerinde kendinin egemenliğini kurar. Bilinç, kendi doğası gereği, nesnelere yöneldiğinde, *Aynı*'nin kimliğini, kişiliğini ve dokunulmazlığını korur (Saygın, 2010, 125). Bilincin doğal yapısı gereği, *Ben*'in yöneldiği nesnelere yeni şeyler kurmasını sağlar. Bu nedenle Batı metafiziği, bir tür bilinç metafiziğidir. Bilinç, *Aynı*'nin ve *Ben*'in egemenliğinden başka bir yere gitmez. Bundan dolayı bilinç, hiçbir zaman *Öteki*'yi yakalayamaz.

Sartre'a göre ise bilinç, önce var olur, sonra özünü kazanır. Bilinç, ne ise o değil, ne değilse, o olandır (Biemel, 1984, 75). Bilinç dünyası, soyut bir dünya değildir. Bilinç, hiçbir yerde kendi başına düşünülemez. Bilinç, *Öteki*'ye gereksinim duyar. Bilinç, her zaman *Öteki*'yle var olur. *Ben*, bilinç tarafından *Öteki* vasıtasıyla kendini tanıır. *Ben*, *Öteki* için bir nesne olarak var olur. Birinin bize bakmakta olduğunu fark ettiğimiz anda, kendimizi bir nesne olarak görüp kendi kişisel dünyamızın çözüldüğünü duyarız ve o anda kendi *Ben*imizi adeta bir başkasının *Ben*'i gibi algılamaya başlarız (Tansel, 2006, 74). Nitekim *Ben*'in *Öteki* için varlığı ile *Öteki*'nin *Ben* için varlığı özdeştir (Sartre, 2011, 443). Fakat *Ben*, *Öteki*'nin aşkınlığına sahiptir. *Ben*, nesne olarak *Öteki*'ni doğru bir şekilde yorumlayamaz ve tanıyamaz ve onun nesnellikindeki hiçbir unsur prensipte bilginin ötesinde ve dünyanın dışında olan öznelliğine gönderme yapmaz bu hiçliktir.

Fichte'ye göre, *Öteki*'nin aşkın, sonsuz ve mutlak olması söz konusu değildir. *Ben* özgürdür ve özgürlük onun tek özelliğidir (Topakkaya, 2011, 30). *Ben* kendini bu söz konusu özgürlük tarafından belirlemektedir. Bundan dolayı *Ben*, kendini özgürlük tarafından belirlediğine göre *Ben-Olmayan* ya da *Öteki* tarafından belirlenemez. *Ben* kendisini, kendi karşısına koyan olarak koymaktadır (Topakkaya, 2011, 55). İşte bu nedenle *Ben* kendisini, kendi eylemleriyle belirlediğinden dolayı mutlaklıktır. *Ben*'in kendisini kendi karşısına koyması, *Ben*'in kendi doğasında vardır. Bir sanatçı bestelediği müziği ortaya çıkarırken aslında kendisini ortaya çıkarır. Söz konusu *Ben*'in kendisi de böyle bir şeydir.

Levinas ise, *Ben*'in kendi kendisiyle olan ilişkisini *yapı söküme* uğratarak, *Ben*'in kendi özgürlüğünü kurtarma girişiminde bulunur (Saygın, 2010, 129). Böylece söz konusu *yapı söküme* gerçekleştiğinde, *Ben* kendisinden kurtularak kendi dışındaki *Ben-Olmayan* yani *Öteki* aracılığıyla özgürlüğünü kazanacaktır. *Ben*, kendinden ayrılarak kendi varoluşuna bir anlam yüklemiş olur. *Öteki*'yle karşılaşmada *Ben*, kendisini terk ederek, varoluşun anlamını arama girişiminde bulunur (Saygın, 2010, 134). Böylelikle *Ben*, kendi varoluşunun anlamını *Öteki*'ye karşı sorumluluklarında bulacaktır (Kader, 2015, 79). *Ben* biricik olduğundan dolayı sorumluluklarını başkasına devredemez. *Ben*, ancak *Öteki*'den hareketle kendisine ulaşabilecek ve *Öteki*'nin *yüzünde* ulaştığı sorumluluk bilinci içerisinde özgürlüğüne kavuşacaktır (Kader, 2015, 82). Fichte'ye göre ise, *Ben* kendini özgürlük tarafından belirlediğinden dolayı ve mutlak olduğundan dolayı *Öteki* tarafından belirlenemez. *Ben* kendini, kendi karşısına kendisini kendi karşısına koyan olarak koymaktadır. Dolayısıyla buradan varabileceğimiz tek ölçüt *Ben Varım* ya da *Ben=Ben* ölçütü olan mutlak bir *Ben*'dir.

Fichte'ye göre Mutlak *Ben*, kendini var eder ve bu kendini var etme durumunda ortaya iki farklı önerme çıkmaktadır: *Özdeşlik* ve *Çelişmezlik* ilkesi. Bu bakımdan *Ben* daha bir belirlenim kazanmamıştır. *Ben*'in bir belirlenim kazanabilmesi için kendini kendi karşısına birebir özdeşi olan bir *Ben* koymaz. Bundan dolayı *Ben* bir belirlenim ya da bir içerik kazanması için kendi karşısına bir *Ben-Olmayanı* koyması gerekir (Topakkaya, 2011, 56). Sartre'a göre de *Ben*, yönelim içinde olan bir varlıktır. *Kendinde varlık* olan *Öteki*'ye yönelir ve kendi benliğinin farkına ancak dış dünyaya bir başka anlamda *Öteki*'ye yönelerek farkına varır. *Ben* eksik bir varlıktır ve bu söz konusu eksikliğini *Öteki*'ye yönelerek tamamlamak ister. Levinas'a göre ise *Ben* kendi *Ben*liğini ortaya koyması için *Öteki*'ye ihtiyacı vardır. *Ben* ancak *Öteki*'nin varlığıyla kendi varoluşuna anlam katabilir. Bu nedenle kendi varoluşuna *Öteki*'nin varlığıyla anlam katan *Ben*, *Öteki*'ne karşı sorumluluklarıyla var olur. Dolayısıyla bu bağlamda Fichte, Sartre ve Levinas'ın *Ben-Olmayan/Öteki* kavramına değinmek gerekmektedir.

2. Fichte, Sartre ve Levinas'da Ben-Olmayan/Öteki Kavramı

Fichte'ye göre, her edim beraberinde bir şey yaratır. *Ben*'in söz konusu ediminden yaratılan şey *Ben-Olmayan*dır. *Ben-Olmayan* ise çokluk, görelilik, olumsuzluk, algısallık ve değişebilirlik olandır. Genel olarak dış dünyadır. Fichte'ye göre doğa dediğimiz dış dünya, *Mutlak Ben*'in kendini gerçekleştirme için kendisini

Ben-Olmayan olarak karşısına koymasıyla gerçekleşir (Topakkaya, 2011, 56). Bu anlamda *Ben-Olmayan*, *Mutlak Ben'in* zorunlu bir koşuludur (Copleston, 2010, 60). Bu nedenle *Ben* bir edimde bulunduğu andan itibaren ortaya *Ampirik Ben*, bilen *Ben*, iman eden *Ben* ve hatta doğa çıkmaktadır. Dolayısıyla *Ben* ve *Ben-Olmayan*, *Mutlak Ben* içinde birdir fakat *Ben*, *Ben-Olmayan*ı ya da *Öteki*'yi belirlemektedir. Hatta *Ben-Olmayan* sadece *Ben* sayesinde ve *Ben'in* kendisinde varlığını göstermektedir (Topakkaya, 2011, 56).

Fichte'ye göre, *Ben'in* bizzat kendisi, kendi karşısına bir *Ben-Olmayan*ı koyar (Topakkaya, 2011, 56). Bu bakımdan buradan da çelişmezlik ilkesi çıkar ve bu sayede *Ampirik Ben* kurulur. Eğer biz kendimizi sadece *Ben* olarak tanırsak, bizim için *Ben-Olmayan* da ortaya çıkar. *Ben-Olmayan* sadece *Ben'in* kendi dünyası içinde mevcuttur ve onun açısından görülür. Kendinde olan *Ben* yine kendi içinde ve ondan ayrılabilen *Ben-Olmayan*ı taşır (Demir, 2015, 396).

Sartre ise, *Ben-olmayana Öteki* der. Sartre'a göre *Öteki*, varlığımın dışındadır. *Öteki*, benim varlığımı, özgürlüğümü ve bilincimi elimden alır. *Kendisi için varlık* olan bilinç ya da insan, *Öteki'nin* bakışıyla nesne haline gelir. *Ötekinin* bakışı altında biz kendimizi nesne durumunda hissederiz (Kılıç, 2016, 57). *Öteki*, *Ben'in* *Ben-olmaklığını* elinde tutar. *Başkasıyla* ilişkim öncelikle bedenseldir, zira olgusal olandır (Direk, 2013a, 48). *Bedenim Başkası'nın* bakışı ile bana yabancılaşır. Böylece *Ben*, *Ötekinin* bakışının aracılığıyla varlığını kurar. *Öteki*, *Beni* oluşturur ve yaratır. Bu noktada *Ben*, artık olmak istediği şey değil, olması istenilen şey haline gelir.

Sartre'da *Öteki*, bir başkasının olumsuz bakışı olarak kullanılır. *Öteki*, salt olarak karşımızda duran bir beden değildir, bir nesnedir. *Öteki*, beni bir nesne olarak gören, bana bakan kişidir. *Öteki*, cehennemdir. *Ben* kendisini özgürlükleriyle tanır fakat *Öteki*, *Ben'in* özgürlüğünü kısıtladığından dolayı *Ben'in* kendisini tanımasına engel olur. Bu nedenle *Öteki*, *Ben'i* kendisine yabancılaştırır.

Levinas ise, Sartre'a benzer bir şekilde *Ben-Olmayan* kavramını alır ve *Öteki* olarak kullanır.⁵ Fakat Levinas, Sartre'ın düşündüğü gibi *Öteki*'yi olumsuzlamaz. Levinas'a göre *Öteki*, *Ben'e* varoluşunun anlamını verir (Gözel, 2012, 68). *Öteki* olmadan *Ben* kendi *Benliğini* gerçekleştiremez. Bundan dolayı *Öteki'nin* *Beni* belirlemesini Levinas, Sartre'ın aksine olumsuzlar. Levinas bağlamında düşünecek olursak Fichte'nin, *Ben'in* kendini gerçekleştirmesi için kendi karşısına bir *Ben-Olmayan*ı yaratıp, koyması olanaksızdır. Böyle bir tez ve antitez bağlamında *Ben'in* karşısında bir *Ben-Olmayan* olmaksızın *Ben'in* kendisi gerçekleştirmesi olanaksızdır. Bundan dolayı Fichte doğru bir tespitte bulunmuş fakat bu yeterli değildir. Levinas'a göre böyle bir durumda *Ben*, *Ben-Olmayan*ı değil; *Ben-Olmayan*, *Ben'i* belirlemektedir. *Ben-Olmayan* bir *Öteki* olarak *Ben'i* belirleyerek onun biricikliğini kazandırmaktadır; zira *Ben Öteki'ye* karşı sorumludur. *Ben* kendini gerçekleştirmek için *Benliğini Öteki'den* alır.

Öteki, Yun; ἄλλος; Lat; alium; İng; other (ness); Fra; autrui (ment); Alm; andere/andersbeit dir. Levinas'a göre *Öteki*, bir kişidir. *Öteki*, daima *Ben'in Öteki'si*'dir. *Öteki*, aşkın yani transendental olandır. Fakat Levinas, *Ben* ve *Öteki*'yi birbirleri aracılığıyla tanımlamaya çalışırken, *Öteki'nin* ötekiliğine zarar vermek de istemez ve *Öteki* hep transendental olarak kalır (Saygın, 2010, 134). *Ben* ve *Öteki*, bir senteze giremez (Levinas, 2014, 131). Bundan dolayı *Ben*, *Öteki*'yi hiçbir zaman belirlemeyecektir. *Öteki'nin* aşkınlığında var olan ve varoluşunu üstlenen *Ben*, varoluşunu üstlenmesiyle bir tedirginlik hisseder. Nitekim *Öteki'ye* karşı *metafizik arzu* duymaya başlar (Saygın, 2010, 135). Bundan dolayı bu etkileşim durumunda akıl ve bilinç edimleri devre dışı kalır. Artık metafizik arzular devreye girecektir ve *Ben*, *Ben-olmaklığını* kendi dışındaki *Öteki'de* bulacaktır (Saygın, 2010, 135). Artık *Ben'i* belirleyen *Öteki'dir*.

Levinas'a göre, *Öteki* sonsuzdur, Sonsuz'a açılan bir kapıdır (Saygın, 2010, 135). Çünkü *Ben*, *Öteki'ye* karşı sorumludur, *Öteki'ye* bu sorumluluklarını göstermektedir. *Ben*, mutlak ve sonsuz değildir, sonsuz olan

⁵ Descartes felsefesinden yirminci yüzyıla kadar *Ben-Olmayanın* gidişatı farklı olarak ele alınmaya başlandı. Yirminci yüzyıl filozofları, insanın bir ayağı düşünülür dünyada bir ayağı fiziksel dünya olan doğada olduğunu düşünerek, insanın bedenini *Ben-Olmayan* olarak algılanmıştır. Yirminci yüzyıl düşünürleri tarafından *Ben-Olmayan* artık bir *Öteki* haline gelmiştir. Doğa olarak ifade edilen *Ben-Olmayan* artık farklı anlamlar taşımaktadır. Doğa bilimi aslında *Öteki* olandır. Doğa, madde olandır; ruh olmayandır. Descartes ile birlikte beden, doğanın bir parçası olmaktadır. Daha sonra insan artık kendi bedenine yabancılaşmış oldu. *Ben* ile *Ben-Olmayan* ilişkisindeki *Ben-Olmayanın* doğa olması temelinde yükselen ahlak anlayışı, bedensel aktivitelerin kısıtlanması üzerinedir. Örneğin, cinsel ilişkinin günah olması, insanın ruhundan çok bedenine önem vermesi ya da herhangi bir bedensel eylemin ayıplanması vs. ahlaken doğru olmaması söz konusudur. Bu şekilde düşündüğümüzde Beden artık doğanın bir parçası olmuş olmaktadır ve daha sonra ruhu da akıl ile ilişkilendirince tutkular da doğa olmuş olmaktadır. Bu bakımdan T. W. Adorno ve M. Horkheimer'ın "Aydınlanmanın Diyalektiği" eserinde kastettikleri süreç, artık *Bene* sahip insanlar ve *Bene* sahip olmayan ya da *Benden* pay almayan insanları birbirine düşürmektedir. Nasıl tüm doğa toplumun gözünde bir malzeme haline gelmişse, *Ben* için de insanlar malzeme haline gelmektedir. Bu süreç yavaş yavaş doğadan başlayarak genişleyecek bir şekilde insan kavramının içini dolduran ulus kavramıyla doldurmaktadır. Alman idealizminde büyüyen alman ırkının dışındaki ırklar ulusun ruhuyla *Öteki* haline geldiler. Böylelikle *Öteki Ben* gibi olmayan diğer her şey olmaktadır. Bkz. Theodor W. Adorno ve Max Horkheimer, *Aydınlanmanın Diyalektiği* (İstanbul: Kabcacı Yayıncılık 2014), 122-125.

Ötekidir. *Ben*, bu sorumluluklarıyla sonlu olan ilişkilerinden kopar ve sonsuz olan yeni bir dünya ile karşılaşır (Saygın, 2010, 135-136). *Ben*, bu yeni dünyayı *Kendisi* için bir nesnelere dünyası olarak düşünemez ve bunlara kendince anlam yükleyemez; çünkü bu yeni dünya, *Ben* için bir anlamdır. *Ben*, kendi anlamını bu yeni dünyada arar (Saygın, 2010, 136). *Ben*, hiçbir zaman varoluşunun anlamını tüketemez. Bu da *Ben*'i *Öteki*'ye karşı, giderek bağlamaktadır. Çünkü bu yeni dünyayı *Ben*'e açan, *Öteki*'dir (Saygın, 2010, 136). *Öteki*, aklı ve bilinci devre dışı bırakır. *Öteki*, bilinç edimleri aracılığıyla kendinin yeniden kurulmasını olanaksız kılar.

Sartre ise, *Öteki*'yi sonsuz ve mutlak olarak görmez; çünkü *Öteki* ve *Ben* birbiriyle özdeşir yani birlikte var olurlar. Fakat Sartre'a göre *Öteki*, bir olumsuz bakıştır. *Öteki* şiddet gösterendir, *Ben*'e tahakküm uygulayandır. *Öteki*, beni olgusalığıma bağlayarak özgürlüğümü elimden alandır (Direk, 2013a, 53). *Öteki*'nin bakışıyla *Ben*, *Öteki*'ye dönüşmektedir. O halde *Öteki*, bir nesnedir; bunun içindir ki *Ben*'i nesneleştirir. *Öteki*, *Ben*'in varlığını donuklaştırır ve anlamsızlaştırır. Dolayısıyla Sartre'ın *Öteki*'ye bakışı baştan sona olumsuzlama söz konusudur.

Levinas'a göre ise *Öteki*, *Ben*'i oluşturduğunda *Ben*'i nesneleştirmez; zira *Ben* kendi biricikliğini kazanması için *Öteki*'ye karşı sorumluluklarında kendi varlığını ancak *Öteki*'de bulmaktadır. Hatta *Öteki*'nin *Ben*'e bir nesne gibi davranması bile söz konusu değildir (Gültekin, 2012, 18). *Öteki*'nin ilişkisi bir etik ilişkidir. Dolayısıyla *Ben*'in nesneleştirilmesi söz konusu değildir. *Ben* sorumlu bir varlıktır ve bu nedenle kendi sorumluluğunu ve biricikliğini ancak *Öteki*'nin sonsuzluğunda bulmaktadır.

Fichte'ye göre, *Ben-Olmayan/Öteki* sonsuz olamaz; sonsuz olan *Mutlak Ben*'in kendisidir (Copleston, 2010, 57). Keza doğa ya da dış dünya, bizim gördüğümüz ve dokunduğumuz bütün bu her şey aslında mutlak bir *Ben*'in kendini gerçekleştirme sırasında eylediği davranışın sonucudur. Başka bir ifade ile *Mutlak Ben* sırf kendini gerçekleştirmek için bir edimde bulunur ve bu söz konusu edim sayesinde doğa ve mantık kuralları kendiliğinden açılır. Bununla birlikte Fichte de, kendisinde olan fakat kendisi olmayan bir şeyi kendi karşısına koymadan *Ben* olamaz. *Ben*'in *Ben* olmasının koşulu, kendi karşısına bir *Ben-Olmayanı* koymasındır (Topakkaya, 2011, 56).

Fichte'ye göre, *Ben-Olmayanın Ben*'i belirlemesi, dış dünyaya ya da doğaya bağımlılıktan kendini kurtaramayan empirik bilincin bir kabulüdür. Bu söz konusu bilinç, *Ben-Olmayanın Ben* tarafından belirlendiğinin farkında değildir ve bu gerçekliğe karşı kör bir bilinçtir (Topakkaya, 2011, 59). Bu anlamda, Levinas'ın *Öteki*'nin *Ben*'i belirlediği düşüncesi, kör bir bilincin tezahürüdür. Fichte'nin görüşü bağlamında Levinas empirik bilinçten kurtulamamıştır. Bu bağlamda *Öteki Ben*'i değil; bilakis *Ben Öteki*'yi belirlemektedir.

Fichte'ye göre, *Ben* ile *Ben-Olmayan* arasında tam bir özdeşlik ve tam bir ayrılık yoktur. Bu nedenle tez, tam bir özdeşlik iken; antitez, tam bir ayrılıktır. Bunun sonucunda sentez olarak *Ben*, kısmen *Ben-Olmayan*, *Ben-Olmayan da kısmen Ben* önermesidir (Topakkaya, 2011, 57). Levinas'a göre de, *Öteki*'nin içinde hâlâ bir *Ben* olduğundan dolayı *Öteki*yi aşan bir şey arayışına girer ve bu söz konusu şey ise *Başka* kavramıdır. Sartre da ise, *Ben* ile *Öteki*'nin iletişimde *Başkası* kendisini bana bir *yüz* olarak sunar. Bu aşamada bu filozofların *Ben* ve *Ben-Olmayan/Öteki* felsefelerini diyalektik süreç ile ilişkisini ortaya koymak gerekmektedir.

3. Ben ve Ben-Olmayan/Öteki İlişkisi Bağlamında Diyalektik Süreç

Fichte'ye göre, *Ben (Mutlak olmayan)* ve *Ben-Olmayanın* ikisi eğer sınırsız iseler, birbirlerini ortadan kaldırma eğiliminde olacaklardır ve dolayısıyla da birbirlerini sınırlamaları gerekir (Copleston, 2010, 60). Bu bağlamda *Mutlak Ben* kendini *Ben* kısmen *Ben-Olmayan* ve *Ben-Olmayan* kısmen *Ben* diyalektiğinde yaratır (Topakkaya, 2011, 57). *Ben*, mantık kurallarını belirlerken, *Ben-Olmayan* da doğa kurallarını belirler ve bunun sentezi ise kısmen mantık ve kısmen doğa kurallarını belirler. Bu söz konusu diyalektik sonucunda *Ben* ve *Öteki*'nin birbirini sınırlaması bağlamında bir sentez olarak ortaya *ahlak alanı* çıkar (Topakkaya, 2011, 58). *Ahlak alanı Ben* ve *Ben-Olmayanı* birleştirecektir. Bir sentez alanı olarak belirttiğimiz *ahlak alanına* daha iyi bir şekilde değinmemiz için *Ben* ve *Ben-Olmayanı* detaylandırmak yerinde olur.

Fichte'ye göre *Ben*, öz-bilinçtir dolayısıyla da bir ve mutlaktır. *Ben* bir olumlama durumudur. *Ben*'in ediminin ikinci sonucu olarak *Ben-Olmayan*, salt bir olumsuzlamadır. *Ben-Olmayanın* olması için *Ben* zorunludur. *Ben-Olmayan* özsel bir biçimde *Ben*'e bağlıdır. *Ben-Olmayan* bir mevcudiyet değildir; bir namevcudiyettir. *Ben-Olmayanı*, *Ben*'de olanın değillesmesiyle ancak tanımlayabiliriz. Bir başka anlamda *Ben-Olmayan*, *Ben*'in içerisinde *Ben*'e karşıt olarak koyulur (Copleston, 2010, 59). *Ben-Olmayan*, bir olmama durumudur; bir ve bütün değildir, dolayısıyla da mutlak değildir. Sadece ve sadece *Ben*'i sınırlaması bakımından bir anlam kazanmaktadır. Gerçek anlamda bir gerçekliği de yoktur. *Ben-Olmayan*, sadece ve sadece *Ben*'in kendisini gerçekleştirmesi için kullanılan bir araçtır (Topakkaya, 2011, 55). Her şey *Ben*'in

içinde gerçekleşmektedir. Bu bakımdan *Ben* kendini belirleme yolculuğunu tamamlayabilmesi için *Ben* kısmen *Ben-Olmayan*; *Ben-Olmayan* da kısmen *Ben*'dir, sentezine ihtiyaç vardır.

Fichte, bilgiden önce eylemin geldiğini düşünmektedir (Topakkaya, 2011, 18). Bu söz konusu eylem ahlak yasasına uygun bir eylemdir. Ahlak yasası ise bütün bu sürecin sonunda ortaya çıkan *Ben*'in kendi yasasıdır. Bu bakımdan *Ben*, kendini gerçekleştirirken en üst ürün olarak bu ahlak yasalarını ortaya çıkarmaktadır. Bu söz konusu ahlak yasalarının anlamlı olabilmesi için mutlak olan *Ben*'in kendini gerçekleştirmesi için ahlaki faillere ihtiyacı vardır. İşte insan bu söz konusu ahlaki faildir. *Ben-Olmayan* fiziksel olarak direnç gösteren bir varlıktır. Dolayısıyla *Ben-Olmayan* hem mutlak olan *Ben*'i belirlemesi bakımından önemli hem de *Ben*'in devam etmesine bir direnç göstermesi bakımından önemlidir.

Fichte'ye göre, bir ayağı mantıkta bir ayağı da doğada olan tek varlık insandır. *Ben-Olmayan*, ahlak ile birlikte sadece bir sınır olmaz, aynı zamanda *Ben*'in gerçekleştirmesinde kullanılan bir amacı olmuş olur. Burada *Ben-Olmayan* artık salt bir olumsuzlama ya da salt bir negatiflik değil, aynı zamanda *Ben*'in Mutlak *Ben*'e ulaşmasındaki önemli bir aşama haline gelmektedir. Eğer bilinç ya da mutlak bir *Ben* ortaya çıkacaksa, *Ben* ve *Ben-Olmayan*'ın karşılıklı olarak birbirlerini sınırlamaları gerekir (Copleston, 2010, 59). Bu nedenle Fichte'ye göre her birey, aşkın ve mutlak bir görevle dünyaya gelir. Her bireyin kendi başına ahlaki bir sorumluluğu vardır. Birey, bu sorumluluğu yerine getirdiğinde Mutlak *Ben*'in kendisini gerçekleştirmesine katkıda bulunacaktır. Fakat birey sadece Mutlak *Ben* için yapmamaktadır, aynı zamanda kendisi için de yapmaktadır.

Levinas'a göre *Ben* ve *Öteki*, Fichte'nin düşündüğü gibi bir senteze giremez. *Öteki*, *Ben* ile hiçbir ortaklığa sahip değildir; bir sentez içinde düşünülemez (Levinas, 2011, 121). Daha doğru bir ifadeyle *Ben* ve *Başkası* bir bütünlük oluşturmaz. Çünkü etik denilen alan ona göre ilk felsefedir (Gözel, 2005, 59). Etikten önce bilgi ve varlık temel teşkil edilemez. Dolayısıyla böyle bir sentez kabul edilemez (Levinas, 2011, 121). Bu sentezin kabul edilmemesinin başka bir nedeni de Levinas, *Öteki*'nin ötekiliğine zarar vermek istemez ve *Öteki* hep Transendental olarak kalır. Sentez *Öteki*'nin *Öteki* olmasına zarar verir. Eğer bir sentez oluşacak ise bu söz konusu sentezin oluşumu *Ben* ve *Öteki*'nin birbirini sınırlamasından dolayı değildir, *Öteki*'nin içinde hâlâ bir *Ben* olduğundan dolayıdır. Dolayısıyla da *Öteki*'yi aşan bir şeydir. Bu söz konusu kavram *Başka* kavramıdır.

Başka'nın filozofu olan Levinas'ın *Başka* kavramına baktığımızda *Öteki*'de hala belirleyici olan, *Ben*'dir. Fakat *Başka*, *Ben*'i *Öteki* yapamadığıdır. *Başka*, *Ben* ve *Öteki* arasındaki ilişkiyi bozandır. Dolayısıyla *Ben* ve *Başka*, mutlak bir biçimde birbirinden ayrı olarak ele alınmaktadır (Direk, 2013b, 142). *Ben* ve *Başkası* birbiriyle birleşmeksizin ve kaynaşmaksızın, birbirinde erimeksizin tekiliklerini koruyarak ayrı kaldıkları bir ilişki içerisindedirler (Gözel, 2005, 130). Daha önce de değindiğimiz gibi Batı metafiziği her daim bir *Ben*'den yola çıkar ve bir *Ben-Olmayan* belirler. Bu bağlamda *Ben*, *Ben-Olmayan*ı ya *Aynı*'lık haline getirir ya da *Öteki* olarak dışarıda tutar ve görmezden gelir. İki tip ilişki söz konusudur; ya *Aynı*'lık haline getirmek söz konusu ya da *Ben-Olmayan* olarak *Öteki*'leştirilip görmezden gelme söz konusudur. Fakat iki durumda da *Öteki*'yi belirleyen *Ben*'dir. Bu bağlamda *Aynı*'nın felsefesi *Başka*'nın felsefesine saygı göstermez. Ancak ve ancak *Başka*'nın felsefesi *Başka*'ya saygı gösterir (Gözel, 2005, 129). Buna yönelik olarak Levinas, bu ilişkiye direnen bir *Sonsuzca Başka Öteki* belirler. Dolayısıyla *Sonsuzca Başka*, bu ilişkiye direnen *Öteki*'dir.

Levinas'a göre *Başka*, temalaştırılmayan, kendisini herhangi bir bensele özellikten yola çıkarak belirlemediği bir şeydir. *Başka*, artık *Aynı*'ya göreli olmayan ve artık varlığa içsel olmayandır (Calin-Sebbah, 2011, 35). *Başka*, varlığı yansıtan biçimsel bir kategori olamaz. *Başka*, otantik olarak ancak ve ancak etik ilişkide deneyim haline gelmektedir. Bu ilişki de ne mekânsal ne de kavramsal bir ilişki söz konusudur (Gözel, 2012, 79). Mutlak olarak *Başka*, *Ben* için her anlamın kaynağıdır (Calin-Sebbah, 2011, 38). *Başkası*, başka insandır. *Başkası*, kendisine konuşulandır; fakat dildeki anlam, kaynağını *Başkası*'nın çağrısında bulacaktır (Calin-Sebbah, 2011, 39). *Başkası*, yakın olandır, komşu olandır. *Başkası* olarak *Başkası*, kendisini fakirin ve yabancıların yoksunluğu içinde sunmaktadır. Bu sunmayı Levinas, bir tür *Yüz* olarak belirtir.

Başka, sadece bir *Yüz*'dür. *Ben*, *Başkası*'nın *yüzü* ile karşılaşır ve *Başkası*'nın *yüzü* karşısında kendi öznelliğini yitirir. *Başkası*'nın *yüzü* hem bütün gizemi kendi içerisinde barındırır hem de bizi farkında olmadan büyük bir problemle baş başa tâbi tutar. *Yüz*, yokluk olarak, burada olmayış olarak, dışarıda kırılğan bir sınır olarak vardır ve söz konusu dışa çıkmaktaki kasıt, varlığın ötesindeki varoluşa geçme zorunlu olarak varlığa tabi olmakla mümkün olabilir (Cemzade, 2015, 78). *Yüz*, o kadar kendini dayatır ki sen, onun daha kim olduğunu tanımlamadan, kendine dönüp, kendi üzerinde bir tanımlama gerçekleştirirsin. Bu bağlamda *Başkası* aslında *Ben*'in farkında olmamızı sağlayan temel etken ya da *yüzdür*, bundan dolayı *Ben*, *Başkası* ile yüzleşmeye başladığı anda kendisiyle de yüzleşmeye başlar (Cemzade, 2015, 79). Dolayısıyla burada *Ben*'in kendi kendisiyle özdeş olarak *Aynı* kaldığı güvenlik alan, yerle bir edilir. *Yüz*, bir anda karşımıza çıkar ve kendisini bize dayatır. *Ben*, onu belirlerken kendinden yola çıkacağı için

kaçınılmaz olarak bir sorumluluk hissederek. Bu sorumluluk ise *Ben*'in kendine güvenini ortadan kaldırır. Bundan dolayı *Ben* ve *Öteki* ayırımı ortadan kaldırılır.

Sartre'in diyalektik süreç bağlamında ise varlığın üç aşaması vardır: birincisi *kendinde varlık*, ikincisi *kendisi için varlık* ve üçüncüsü ise *başkası için varlıktır*. *Kendinde varlık*, dış dünya iken; *kendisi için varlık* da bilinçtir. *Kendisi için varlık* olan bilinç ya da insan, başka bir insanla karşılaşmasın da onu *kendinde varlık* olarak görmektedir. Bu bakımdan *Kendisi için varlık*, *Başkasının yüzü* ile *Kendinde varlık* haline gelir. Dolayısıyla da varlığın üçüncü oluşumu *Başkası için varlık* olur.

Sartre'in *Başkası* kavramına baktığımızda ise Sartre, *Öteki*'yi bir başkasının olumsuz bakışı olarak kullanır. Bir özne olarak *Başkası*'nın varlığı, ben kendimi onun bakışı altında bir nesne gibi hissettiğim zaman ortaya çıkar. *Başkası*'nın bakışı altında birey, olduğu kişi değildir. Birey hala özgür fakat bireyin özgürlüğü sınırlanmıştır. Başka bir deyişle *Başka*, benim özgürlüğümü sınırlandırmaktadır (Direk, 2013a, 53). *Başka*, salt karşımızda duran bir beden değildir, bir nesnedir.

Sartre'a göre eğer *Başkası*, *Ben-Olmayan* bir *Ben* ise, taşıdığı kendisidir. Bu, *Ben*'in varlığından ayrı ve *Ben*'in dışındadır. Fakat Sartre'a göre, *Ben*, bu dünyada, *Başka*'larıyla ilişki içindedir. *Başkası*'yla ilişki; *Başkası*'nın bakışıyla, *Başkası*'nın bakışının bize verdiği 'utanma' duygusuyla kurulur.

Sartre'da *Başkası*'nı fark edip, *Ben*'i nesneleştirir. Başka bir deyişle *Başkası*, *Ben*'e baktığında *Ben*'i nesne yapar (Biemel, 1984, 52). *Ben*'in varoluşunu sıkıntıya sokar. *Başkası*, *Ben*'i öncelikle beden sahibi bir varlık olarak görmektedir. Levinas'ta ise *Başkası*'yla ilişki bedensel olmadığı gibi, algılamının nesneleştirici şiddetine de dayalı değildir; zira Levinas'a göre *Başkası*'nı bir beden olarak algılasan onu nesneleştirmiş ve kendi anlam dünyamızla kurmuş oluruz ve bunun sonucunda onu aynılaştırmış oluruz (Güneş, 2009, 361).

Sartre'da *Ben*, *Başkası*'nı nesneleştirmemekte; *Başkası*, *Ben*'i nesneleştirmektedir (Güneş, 2009, 361). Zira *Beni* gören ve bir *Yüz* ya da *bakış* olarak algılayan *Başkası*'dır. *Başkası*, benim varlığımı benden çalandır (Sartre, 2011, 471). *Başkası*, *Ben*'in ayrıcalıklı dünyasını yerle bir eder ve dolayısıyla da *Ben*, biricikliğini kaybeder. Çünkü yukarıda belirttiğimiz gibi *Ben*'in *Başkası*'yla karşılaşmasında, *Başkası* *Ben*'i nesneleştirmektedir. *Başkası*'nın bakışı, çıplaklığı içindeki bedenimi biçimlendirir, onu doğurur, onu yapılandırır, onu olduğu gibi üretir, onu benim asla görmeyeceğim şekilde görür (Sartre, 2011, 471). O zaman *Ben*'in *Başkası* üzerinde hiçbir iktidarı söz konusu olamaz ve *Ben*, *Başkası* tarafından algılandığı andan itibaren artık *Başkası*'na maruz kalmaya başlayacaktır. Bundan dolayı bu söz konusu durum *Ben*'in özgürlüğünü zedeler ve dolayısıyla da sınırlar. *Ben*, *Başkası*'nın özgürlüğü aracılığıyla var olur ki *Ben*'in *Başkası*'nın özgürlüğü aracılığıyla var olması, *Ben*'in *Başkası*'nın özgürlüğü içinde tehlikede olması demektir (Sartre, 2011, 473). Aksi durumda ise *Ben*, *Başka*'ya hâkim olup onu nesneleştirdiğinde *Başkası*'nın özgürlüğünü elinden alır (Güneş, 2009, 361). Bu şekilde bakıldığında söz konusu nesneleştirme edimi, eşitliğe dayalı bir özgürlük gerçekleştirilmemektedir.

Levinas *Başkası*'nı, Sartre'ın aksine öncelikle etik bir temelde ele alır. *Başkası* *Ben*'e etik bir özne olduğuna imkân tanır. *Ben*, *Başkası* sayesinde etik bir özne haline gelir. *Başkası*'nın *Yüz*'ü, bana öldürmeyi yasaklar; bana der ki, öldürmeyeceksin! (Derida, 2005, 101). Böylelikle *Ben*, *Başkası*'nın *Yüz*'ünde okunan etik buyruklarla kendi özgürlüğünü sorgulamaya başlar ve özgürlüğündeki keyfiyeti fark eder. Bu fark etme sonucunda ise kendini, *Başkası*'na cevap vermek mecburiyeti içinde bulur (Güneş, 2009, 362). Oysaki Sartre'da söz konusu *Ben*'in *Başkası* tarafından sorgulanması *Ben*'in ondan uzaklaşmasına ve onu düşman ilan etmesine yol açmaktadır (Güneş, 2009, 362). *Öteki* dünyamı benden alır ve benim dünyamı benden aldığından dolayı bir hırsız bir canidir (Biemel, 1984, 51). Dolayısıyla *Ben* ve *Başkası* arasında bir etik ilişki söz konusu olamaz, olsa da olumsuz bir etik söz konusudur.

Sartre'a göre insan, *Öteki*'nin bakışıyla kendisinin farkına varır. İnsan kendisini tanımaya çalıştığında, *Öteki*'lerin onun üzerinde edindikleri bilgilere başvurur. Bu da *Başkası*'nın cehenneminde yaşamaktır. *Başkası*, beni sabit bir kimliğe, öze hapsedip, o öz üzerinden beni tanımlayarak, beni *kendinde varlık*'a dönüştürmektedir. *Başkası* bana aşkınsal olarak görünür (Sartre, 2011, 443). Bundan dolayı *Başkası*'nın *yüzü* beni kendi alanında bir nesne olarak kurar. *Başkası*, benim kendimi herhangi bir nesneden ayırt etmemde engeldir. *Ben*, *Başkası*'nın egemenliğine girer ve pasif bir varlık haline gelir.

Levinas'a göre *Başkası*, *Ben*'i nesneleştirmez hatta *Başkası*'na bir nesne olarak davranmak bile olanaksızdır (Gültekin, 2012, 18). *Başkası* ne *Ben*'i nesneleştirmektedir ne de kendisini bir nesne olarak sunmaktadır. Levinas, Sartre'ın aksine, *Başkası*'yla ilişkiyi *barış* olarak düşünmeye çalışmaktadır (Direk, 2013a, 55). *Başkası* her zaman bir nesneden daha fazla olarak görülmektedir. *Başkası* *Ben*'i nesneleştirmedikten ziyade *Ben*'i kendine sorumlu tutar. Daha doğru bir ifadeyle *Başkası* kendini *Ben* için sorumlu hissetmez, ancak *Ben* *Başkası* için daima sorumluluk sahibidir (İspir ve Erdoğan, 2014, 48).

Sartre'a göre, bir başkasının bakışı altında kaldığımda, dünyam erimeye başlar ve bununla birlikte olarak varlığımla tamamen *Öteki*'ne verilmiş olurum. *Öteki*, bana bakan kişidir, benim baktığım kişi değil, bir nesne değil bir öznedir (Blackham, 2005, 120). Bu bakış, benim sadece olmak zorunda olduğum kişi değil, aynı zamanda başkası için varlığımı da göstermektedir. Bu bakış benim özgürlüğümü de sınırlamış olacaktır. *Başkası*'nın bakışı, beni, benim ait olmadığım bir dünyada var kılacaktır ve dolayısıyla da beni dünyaya yabancılaştıracaktır (Blackham, 2005, 120). *Başkası*'nın bakışı, beni kendi dünyasında düzenler.

Sartre'a göre *Yüz*, bilincin dış dünyaya yönelerek kendi eksikliğini tamamlamasındaki yönelimsellikte saklıdır. Bu dünya olmaklığundan hareketle kendi *Ben*'imize ulaşmak mümkün değildir. Fakat *Başkası*'nın yüzünde *Ben* saydam haline gelmekteyim (Sartre, 2017, 113). *Başkası* *Ben*'i kendi içinde eritir ve kendisi için varlığımı göstermektedir. Başkasının bakışı/yüzü bir takım şeyleri kendinde saklamaktadır ve açığa çıkarmaz (Sartre, 2017, 117). Benim *Ben* olmama izin vermez.

Levinas'a göre ise, *Başkası*'nın yüzü karşısında kendi varlığını sorgulayan *Ben*, *Başkası*'na karşı sorumluluğunun bilincine erişmiş olur. *Öteki*, *Ben*'e, kendini her türlü tematizasyona⁶ bir başka anlamda temalaştırmaya direnerek sunar. Başka bir deyişle *Başkası*, kendini *Ben*'e bir tema olarak sunmaz (Cemzade, 2015, 79). Sadece bir yüz olarak sunar. Bir *Yüz*'ü tanımlayamayız. *Yüz*, anlamının ötesindedir. *Başkası*, sadece bir yüzdür. *Yüz*, belirsizdir ve tanımlanamaz olandır. *Yüz*, gözlerin rengi, burnun şekli, yanakların kırmızılığı vs. değildir (Gözel, 2012, 71). *Yüz*, soyuttur ya da daha kesin bir biçimde söylersek, mutlakdır (Barnasconi, 2005, 111). *Yüz*, bana bakar hatta bakmakla yetinmez, benimle konuşur. Sartre'da ise *Başkası*, sadece *Yüz*'e indirgenerek anlaşılması söz konusu değildir.

Sartre'da insanın benliği varoluştur, insan önce vardır sonra kendisini tanımlar ve özünü oluşturur. Bundan dolayı *Başkası* benim tutsağım olur. Levinas'ta ise *Başkası* benim tutsağım değil, ben onun tutsağıyım; çünkü *Ben*, sorumluluk ile birlikte *Başkası* için varlık, *Başkası* için biri haline gelir (Güneş, 2009, 361-362). Sartre'da özgürlüğe mahkûm olmak ve *Başkası*'yla çatışmaya dayalı bir ilişki içinde olan *Ben*'in amacı, kendi öz benliğini kurmaktır. Bu söz konusu durum da bir olumsuzlama olarak algılanmaktadır. Levinas ise bu noktada Sartre'ı eleştirir ve onun özgürlük anlayışının bir gasp ve utanca dönüştüğünü şiddetle dile getirir (Güneş, 2009, 362). Levinas'ta benim özgürlüğüm *Başkası*'yla olan ilişkimde başlar hatta bu zorunluluk olarak başlar. Sartre'da ise bilakis *Başkası*, *Ben*'in özgürlüğünü engellemektedir. *Başkası*, *Ben*'in dünyasını sürekli tehdit etmektedir (Biemel, 1984, 56).

Sonuç

Fichte'ye göre, *Ben* yalın bir eylemde bulunma halidir. *Ben*'in bir belirlenim kazanabilmesi için kendi karşısına bir *Ben-Olmayan* koyar. *Ben*, *Ben-Olmayan* ya da *Öteki*'yi belirlemektedir. Daha sonra ise *Ben* ve *Ben-Olmayan* bir sentez içerisinde birbirlerini sınırlamaktadırlar. *Ben* etken olarak *Ben* olmayan üzerinde eylemde bulunduğu bir direnç ve etkilenme ile karşılaştığından kendini sınırlandırılmış hissetmektedir. Bu sınırlılık aslında görünüşten ibarettir. Çünkü *Ben* olmayan aslında ne gerçekliğe ne de varlığa aittir. *Ben* olmayan ancak *Ben* var olduğu için vardır. O göreceli gerçekliği ancak *Ben* sayesinde kazanmaktadır. Değişmez tek ilke *Ben*'in var olduğu ve kendisini eylemde gerçekleştirdiğidir. *Ben* olmayanın varlık sebebi *Ben*'in kendisini mutlak olarak ortaya koymasıdır. *Ben* olmayan karşıt olarak ortaya konmadan bilinç içerikten yoksun olacağı için *Ben* kendisini mutlak olarak ortaya koyamamaktadır. Başka bir ifadeyle *Ben* olmayan *Ben* tarafından kendine karşıt olarak konmuştur ki diyalektik yapı bağlamında mücadele ve buna bağlı olarak ortaya çıkan eylem mümkün olabilsin.

Bu doğrultuda, Fichte'nin Levinas ve Sartre'dan farkı, *Ben*'in *Ben-Olmayan* yaratması düşüncesidir. Bu bakımdan Fichte'ye göre bu söz konusu süreç, *Ben*'in kendini tanımlaması söz konusu değildir. *Ben*'in kendi karşısına bir *Ben-Olmayan* koyması, kendisini belirleyebilmesi ve gerçekleştirebilmesi söz konusudur. Mutlak *Ben*'in tek amacı vardır, o da kendini gerçekleştirebilmek ya da kendini yaratmaktır. Bundan dolayı bu kendini gerçekleştirebilmenin koşulu da kendi karşısına bir *Ben-Olmayan* yaratması ve koymasıdır. Bu bakımdan da Fichte'nin, *Ben*'in kendini gerçekleştirmesi için kendi karşısına bir *Ben-Olmayan* koymasını Levinas doğru bulmaz; çünkü *Ben-Olmayan* olan *Öteki*'nin önceliğini savunur. Ona göre, *Ben* ilk önce bilen, anlayan ve var olan olarak kendisini belirleyemez; çünkü *Ben*, *Başkası*'na ya da *Öteki*'ye karşı sorumlu bir varlıktır. Dolayısıyla da *Öteki*'ye sorumlu olan *Ben*, kendi anlamını ve varoluşunu *Öteki*'de aramaktadır. *Öteki*, sonsuz ve aşkın olandır. *Öteki*, her zaman *Ben*'in *Ötekisi*'dir. *Beni* belirleyen *Öteki*'dir. Fakat Levinas için *Öteki*, *Ben*'in *Ötekisi*'si olduğundan dolayı *Ben* ve *Öteki*'yi yapı söküme uğratarak bir *Başka* kavramını türetir. *Başka*, her şeyden başka olandır. *Başka*, *Ben*'den olmayan, sonsuz bir şekilde *Başka* olandır. *Başka* hem

⁶ Tematizasyon, batı metafiziğinin *Öteki*yi, *Aydın*ın politikası içerisinde temalaştırmasıdır. Levinas, kendi deyimiyle, bu düşünceye "tematizasyon" demektir. Temalaştırmak ya da kavramlaştırmaktır.

Ben'i hem de Öteki'yi belirleyendir. Başka bir yüz'dür. Yüz ise Ben'i Başkası'na karşı sorumlu tutar. Dolayısıyla bu tür bir sorumluluk ancak ve ancak etik bir ilişkide temellenir.

Fichte'nin Ben ve Ben-Olmayan/Öteki felsefesi bağlamında düşündüğümüzde Sartre'ın da kör bir bilince sahip olduğunu söyleyebiliriz. Zira Sartre'a göre, bilinç kendine yönelemez ve kendinde varlık olmadan kendisini belirleyemez. Bilinç aşkın bir şey olmadığından dolayı da Öteki'yi belirleyemez. Kendinde varlık önceden vardır ve bilinç bu söz konusu kendinde varlığa yönelerek kendisini belirler. Dolayısıyla Fichte'nin düşüncesi bağlamında Levinas ve Sartre, empirik bilinçten kurtulamamışlardır.

Fichte'ye göre Ben, felsefenin ilk ilkesidir. Oysa Levinas'a göre Ben, Öteki'ye karşı sorumluluklarından dolayı ve bununla birlikte olarak Öteki tarafından belirlenmesinden dolayı etik temelli bir Öteki/Başka felsefenin ilk ilkesidir. Ontoloji ya da epistemolojiden yola çıkarsak bir varoluş ya da bir öz belirleyecek olursak kendimizi söz konusu varoluş ya da öz ile sınırlandırdığımızdan dolayı Başkayı Öteki haline getirmiş oluruz. Dolayısıyla da ilk felsefe, etikdir. Fichte'ye göre Ben kendine dönüş etkinliği aracılığıyla oluşurken ya da daha açık bir ifadeyle Ben kendi kendisine tekrar dönerken Levinas'a göre Ben kendi kendisine tekrar dönemez. Zira Ben'in tekrar Ben'e dönmesi aynılığa tekabül eder ve Öteki'ye şiddet uygular. Fichte'ye göre Ben, kendi kendisiyle özdeş olduğundan dolayı bir ve mutlak iken; Levinas'a göre ise Öteki/Başka bir, mutlak ve sonsuzdur. Levinas'a göre Ben'in bir ve mutlak olması, Ben-Olmayana başka bir deyişle Öteki'ye şiddet uygulamaktadır. Ona göre felsefe tarihi şiddetin tarihidir.

Levinas'a göre Ben, merkez olarak kabul edilemez. Sartre'a göre ise, ne Ben ne de Öteki/Başka sonsuz ve mutlaktır. Levinas'ın aksine Sartre da, Başkası ya da Öteki, Beni nesneleştirdiğinden dolayı ve özgürlüğünü kısıtladığından dolayı Ben'e şiddet uygulamaktadır. Bu nedenle Sartre Öteki'yi olumsuz bir bakış olarak ele alır. Sartre Başkası'nı ya da Başkası'nın bakışını olumsuz bir tavır olarak ele alır. Başkası olumsuz bir bakıştır. Başkası benim varlığımı bende çalındır. Başkası benim özgürlüğümü kısıtlayandır. Dolayısıyla burada Sartre Ben ve Öteki/Başkası arasındaki iletişimi olumsuz bir tavır olarak ele alır. Bu nedenle Sartre için Başkası, cehennemdir. Çünkü Başkası'yla karşılaştığımda kendi varoluşum sarsılır ve bunun yanında özgürlüğüm kısıtlanır.

KAYNAKÇA

- Adorno, Theodor W. ve Max Horkheimer (2014). *Aydınlanmanın Diyalektiği*, çev. Nihat Ülner-Elif Özarhan Karadoğan. İstanbul: Kabalıcı Yayıncılık.
- Akarsu, Bedia (1994). *Çağdaş Felsefe (Kant'tan Günümüze Felsefe Akımları)*. İstanbul: İnkılap Yayınları.
- Akgündüz, Gülay Özdemir (2013). Sartre'da Benliğin Oluşum Serüveni: Mekânın Çağrısı. *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* 6, 8, s. 25-43.
- Anlı, Ömer Faik (2012). Levinas'ın Aşkınlık ve Yükseklik Kavramları Bağlamında Ben'in Monadlaşması ve Ontolojinin Şiddeti. *Düşünme Dergisi*, 1, s. 12-32.
- Barnasconi, Robert (2005). *Levinas ve Ötekilik Politikası*, çev. Zeynep Direk. Tezkire içinde, 38-39. Ankara: Vadi yayıncılık.
- Biemel, Walter (1984). *Sartre*, çev. Veynel Atayman. İstanbul: Akın Yayıncılık.
- Blackham, H. J. (2005). *Altı Varoluşçu Düşündür*, çev. Ekin Uşşaklı. Ankara: Dost Kitabevi.
- Calin, Rodolphe ve François-David Sebbah (2011). *Levinas Sözlüğü*, çev. Murat Erşen. İstanbul: Say Yayınları.
- Copleston, Frederick (2010). *Alman İdealizmi - Felsefe Tarihi VII*, çev. Aziz Yardımlı. İstanbul: İdea Yayınları.
- Çelebi, Vedat (2014). Jean Paul Sartre'in Varoluşçuluk Düşüncesi. *Beitülhikme Uluslararası Felsefe Dergisi* IV, 2, s. 63-76.
- Çelebi, Vedat (2019). Searle ve Nagel'in Bilinç Kuramlarında Fizikalizm Eleştirisi Bağlamında Yapay Zekânın Sınırı Tartışması, *Beitülhikme Felsefe Dergisi*, 9 (2), s. 351-376.
- Demir, Songül (2015). *Johann G. Fichte. Doğu'dan Batı'ya Düşüncenin Serüveni* içinde, ed. Bayram Ali Çetinkaya, 391-403. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Derrida, Jacques (2005). *Emmanuel Levinas'a Adieu*, çev. Ahmet Demirhan. Tezkire içinde, 38-39. Ankara: Vadi yayıncılık.
- Dieter, Heinrich (2011). *Fichte'nin Asıl Görüşü*, çev. Emra Büyüknisan. Fichte içinde, yaz. Arslan Topakkaya, 221-270. İstanbul: Say Yayınları.
- Direk, Zeynep (2013a). *Filozofların İrk Düşüncesinin Peşinde...*, Başkalık Deneyimi içinde, yaz. Zeynep Direk, 33-56. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Direk, Zeynep (2013b). *Levinas'ta Adalet Kavramı*, Başkalık Deneyimi içinde, yaz. Zeynep Direk, 137-152. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Fichte, J. G. (2006). *Alman İdealizmi I*, hazırlayan E. Ali Kılıçaslan&Güçlü Ateşoğlu. Ankara: Doğu-Batı Yayınları.
- Gökberk, Macit (1985). *Felsefe Tarihi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Gözel, Özkan (2012). *Levinas*. İstanbul: Say Yayınları.
- Gözel, Özkan (2005). *Öteki Metafiziktir: Levinas'ta Varlık ve Öteki*. Tezkire içinde, 38-39. Ankara: Vadi yayıncılık.
- Gözel, Özkan (2011). *Varlıktan Başka - Levinas'ın Metafiziğine Giriş*. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Gültekin, Abdurrezak (2018). Alman İdealizminde Fichte'nin Ben Felsefesi. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* VIII, 16, 599-612.
- Gültekin, Ahmet Cüneyt (2012). Levinas İle Buber: Ben, Sen ve Başkası. *DTCF LII*, 1, s. 15-28.
- Güneş, Cevriye Demir (2009). "J. P. Sartre ve E. Levinas'ta Başkası Sorunsalı". Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Genç Bilim Adamları Sempozyumu.
- İspir Naci ve Şeyma B. Erdoğan (2014). Levinas'ta İdeal İletişimin İmkânı: Öteki'yle Birlikte Var Olmak. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Enstitüsü* XVIII, 2, s. 47-58.
- Kader, Cemzade (2015). Emmanuel Levinas Felsefesinde "Başkalık ve Aynılık" Problemi. *Mütefekkir Dergisi* II, 3, s. 77-91.
- Kılıç, Sinan (2016). *Jean Paul Sartre'in Varoluş Felsefesinde Öteki Kavramı*. Akdeniz üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, Antalya.
- Levinas, Emmanuel (2014). *Ölüm ve Zaman*, çev. Nami Başer. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Levinas, Emmanuel (2011). *Tanrı, Ölüm ve Zaman*, çev. Işık Ergüden. Ankara: Dost Kitabevi Yayıncılık.
- Sartre, Jean Paul (2017). *Bulanık*, çev. Selahattin Hilav. İstanbul: Can Yayınları.
- Sartre, Jean Paul (2018a). *Ego'nun Aşkınlığı*, çev. Serdar Rifat Kiroğlu. İstanbul: Hil Yayınları.
- Sartre, Jean Paul (2018b). *Özellik Nedir?*, çev. İnci Malak Uysal. İstanbul: Can Yayınları.
- Sartre, Jean Paul (2011). *Varlık ve Hiçlik*, çev. Turhan Ilgaz ve Gaye Çankaya Eksen. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Sartre, Jean Paul (2018c). *Varoluşçuluk*, çev. Asım Bezirci. İstanbul: Say Yayınları.
- Saygın, Alkım (2010). *Kant ve Levinas Etiğinde Özgürlük Kavramı Üzerine*. Ankara Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Tansel, Arife (2006). *Jean Paul Sartre'in Felsefesinde "Özgürlük, Sorumluluk ve Yabancılaşma" Kavramları*. Ankara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi.
- Topakkaya, Arslan (2011). *Fichte*. İstanbul: Say Yayınları.